

Tidsskriftet
DEN NORSKE LEGEFORENING

Den blonde kjempe

I TIDLIGERE TIDER

KARL O. NAKKEN

karln@ous-hf.no

Karl O. Nakken er dr.med., nevrolog og pensjonert overlege. Han var i mange år medisinsk ansvarlig ved Spesialsykehuset for epilepsi i Sandvika.

Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

TORLEIV SVENDSEN

Torleiv Svendsen er avdelingsoverlege ved Nevrologisk avdeling ved Sykehuset Innlandet.

Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

ERLEND HEM

Erlend Hem er professor ved Universitetet i Oslo, instituttsjef ved Legeforskningsinstituttet og styreleder i Helsehistorisk forum.

Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

Hvem var modell for kirurgen og romanhelten Jonas Fjeld? Det kan ha vært doktor Tandberg på Lillehammer.

I årene 1911–35 skrev Øvre Richter Frich (1872–1945) 21 bøker om den fiktive kirurgen og helten over alle helter, Jonas Fjeld, «den blonde kjempe». Spenningsserien oppnådde en fantastisk popularitet.

Mange har spekulert på hvem som kan ha vært modell for Jonas Fjeld (1). Forfatteren har gitt ulike forklaringer. I et intervju i 1932 uttalte Frich at han ikke hadde brukt noen direkte modell, men nevnte Tandberg som en blant flere som hadde bidratt til å gi Jonas Fjeld-skikkelsen «form og farve» (2). I et annet intervju ble han spurt om hvor han møtte Jonas Fjeld: «Det var doktor Tandberg på Lillehammer. Han [Jonas Fjeld] eier alle de gode sider hos ham, ridderligheten, roligheten, motet, styrken» (3).

Olaf Tandberg (1879–1932) var, i likhet med Jonas Fjeld, kirurg. I 1920-årene var han en av torakoplastikkens pionerer i Norge. Ved sykehusene i Levanger og på Lillehammer sto han bak modernisering og nybygging og fikk nærmest legendestatus. Han var også leder av Norsk kirurgisk forening og president i Legeforeningen. Men det var som idrettsmann han ble kjent med Øvre Richter Frich. De var begge aktive i Norske Studenters Roklub. Tandberg ble en av landets fremste idrettsutøvere på starten av 1900-tallet, som roer, langrennsløper og skihopper.

Dette er en kort biografisk artikkel om Olaf Tandberg. Den bygger i hovedsak på søk i Nasjonalbibliotekets digitalbibliotek. Det finnes en omfattende litteratur om Tandberg både som idrettsmann og lege.

Hvem var Olaf Tandberg?

Olaf Tandberg ble født i Askim i 1879 som nummer fem av ni søsken (figur 1). Faren, sogneprest Stener Tandberg (1837–1911), var ivrig skiløper, fjellvandrer, seiler og rytter (4).

Figur 1 Portrettfoto av Olaf Tandberg. Foto: privat

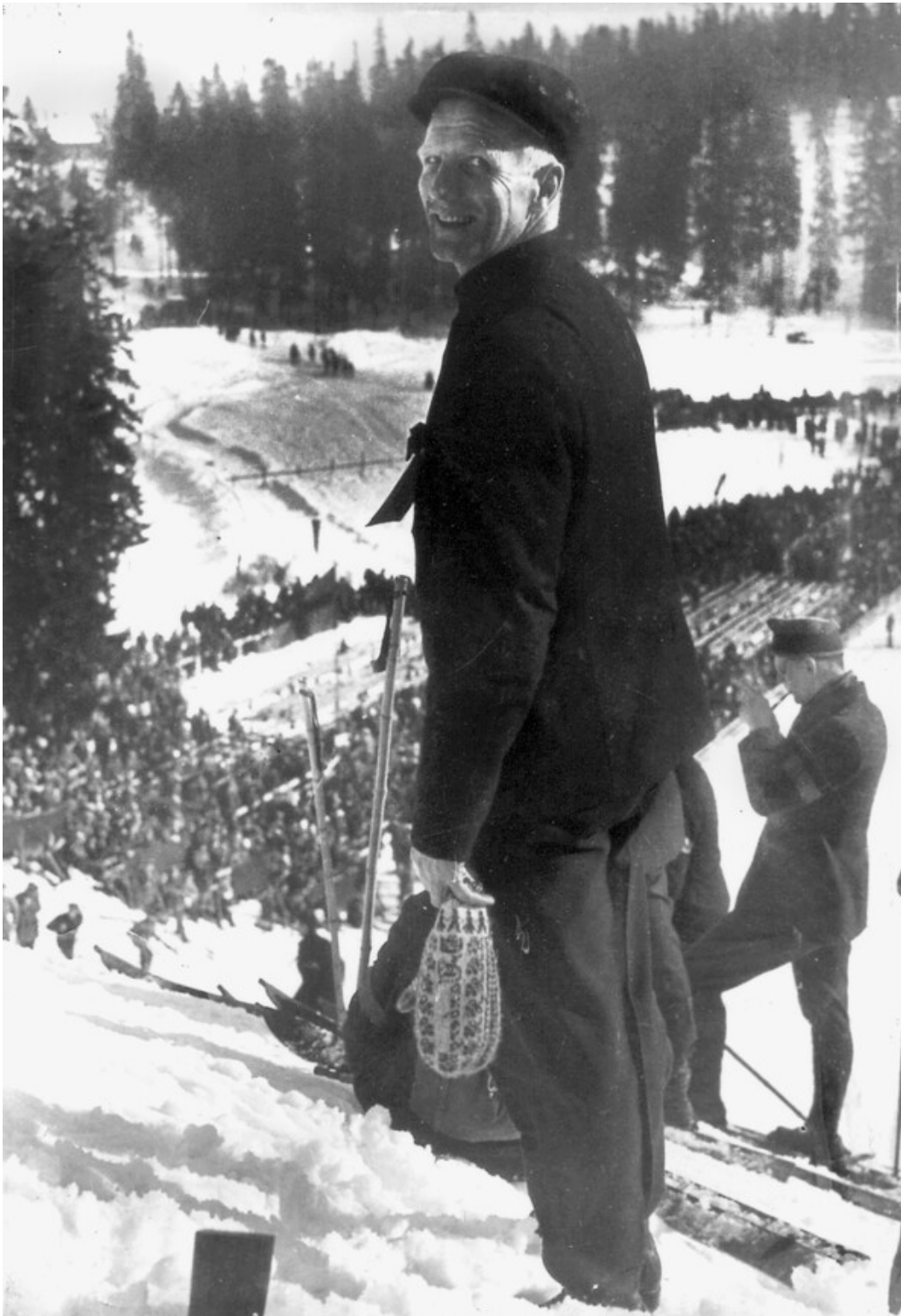
Interessen for idrett og friluftsliv fulgte familien, og Olafs fire år eldre bror, Kristian Tandberg (1875–1911), var pioner innen både ski- og klatresport. Han hadde en rekke førstegangsbestigninger i norsk fjellheim. Navnet hans er i dag knyttet til Store Skagastølstind, der han i 1903 klatret en ny rute som kalles *Tandbergs renne* (4).

Idrettsmannen

Ved Solberg gård i Bærum, der Spesialsykehuset for epilepsi ligger i dag (5), ble det i slutten av 1880-årene anlagt en hoppbakke. Fram til midten av 1930-årene var Solbergrennet en av de mest tradisjonsrike hoppkonkurransene i Norge. I 1900 satte Olaf Tandberg, som 21 år gammel medisinstudent, ny verdensrekord i skihopp med et svev på 35,5 meter (6). Rekorden var tre meter lengre enn den gamle. Social-Demokraten opplyste at «Det er det vældigste hop, som nogen skiløber endnu har klare» (7), og Aftenposten skrev imponert at Tandberg «greiede det kolossale Tryk» (6).

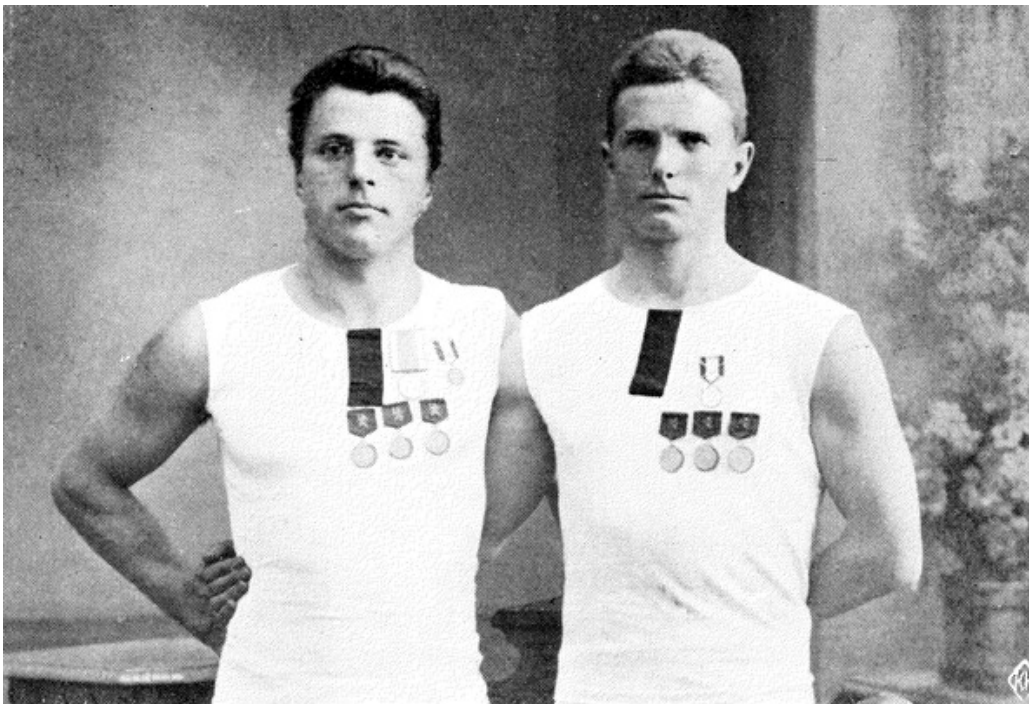
«I 1900 satte Olaf Tandberg, som 21 år gammel medisinstudent, ny verdensrekord i skihopp med et svev på 35,5 meter»

I 1901 fikk Tandberg kongepokalen i kombinert i Holmenkollen (8). Samme år ga han seg som konkurransehopper for å konsentrere seg om studier og arbeid, men i 1910 kom han tilbake og vant på ny kombinert i Holmenkollen. Han beholdt interessen for skihopp livet ut. Etter sin aktive skikarriere var han i årene 1918–30 hoppdommer i Holmenkollen og i Lysgårdsbakken på Lillehammer (figur 2). Så sent som i 1931, året før han døde, var han prøvehopper begge steder (4). På Lillehammer var han i alle år en drivkraft i skiklubben, som organisator og instruktør.

Figur 2 Olaf Tandberg som hoppdommer. Foto: privat

I sommersesongen var han i mange år aktiv som roer i Norske Studenters Roklub (figur 3). Samme år som han vant kongepokalen i Holmenkollen, var han med å vinne innriggerløpet ved landskappingen (9).

Figur 3 Nikolai Paus (1877–1956) og Olaf Tandberg (1879–1932) som roere (9). Begge var gode venner av Øvre Richter Frich. De tre ble kjent med hverandre i Norske Studenters Roklub. Fotografiet er ikke datert, men stammer trolig fra 1903. Paus, med kallenavnet Sterke-Paus, var utdannet lege i 1903, Tandberg i 1904. Paus, som ble kirurg og overlege i Tønsberg, var en annen av modellene til Jonas Fjeld (2). Faksimile: *Norske Studenters Roklub gjennom 25 aar: 1897–1922* (9, s. 39).

Legen

Tandberg studerte medisin i Kristiania i årene 1897–1904. Etter endt studium hadde han en målrettet kirurgisk utdanning. Han var først et år ved sykehuset i Stavanger hos Axel Cappelen (1858–1919), en pioner i norsk kirurgi og en kollega som Tandberg satte høyt (10). Deretter fulgte et års kandidatjeneste ved Rikshospitalet, tre år ved sykehuset i Levanger og reservelegestilling i Trondheim før han ble overlege i Levanger (11).

Tandberg dro også utenlands for å lære, til Tyskland, Sveits og Danmark. Under oppholdet i Levanger var han flere ganger på kortere studieopphold i Lund og i Stockholm (4).

Sykehusbyggeren

Tandberg var overlege ved Innherred sykehus i 1911–17. Straks han begynte, tok han opp de kummerlige forholdene ved sykehuset. Verken nyopererte eller døende fikk enerom, heller ikke smittebærende pasienter med tuberkulose eller veneriske sykdommer. Det var ett vannklosett, to bøtte-doer og ingen bad. Dessuten var det konstant overbelegg. Ved operasjonsstua «lider høilig» både pasient og lege over mangel på luft (12).

Han ble en sterk pådriver for restaurering og nybygging og var den drivende kraft bak det som nå kalles 1916-bygget (12), som da ble ansett som landets mest tidsmessige sykehus. Tandberg beskrev ombygningen i en artikkel i Tidsskrift for Den norske lægeforening (13). Nybygget gjorde at kapasiteten ble fordoblet fra 60 til 120 senger.

Årsberetningene fra Innherred sykehus ble offentliggjort i tidsskriftet *Medicinsk Revue* (14). Listene over diagnoser, dødsfall og utførte operasjoner viser at legene måtte beherske hele faget. Legestaben besto kun av ham selv og én assistentlege.

I 1915 publiserte han resultatene av 32 prostatakтомier som han hadde utført i perioden 1911–15 (15). Tandberg mente at operasjonen «ingenlunde» hadde fått den plass som den fortjente. Mange betraktet den som en siste utvei. Når pasientene omsider søkte kirurgisk hjelp, var tilstanden dessverre altfor ofte deretter, skrev Tandberg (15). Resultatet var godt hos 73 %, mindre godt hos 15 % og mortaliteten over 11 %. Resultatene var altså ikke særlig oppmuntrende (16), men så hadde han også strukket operasjonsindikasjonen lenger enn han under andre forhold ville ha gjort. Det skyldtes at pasientene tilhørte en spredtboende landbefolkning; enkelte bodde opptil seks mil fra nærmeste lege.

«Endog fra Oslo, 'hvor det ikke skulde mangle dyktige kirurger', kom det mange pasienter som ikke ville la seg operere av andre enn ham»

På denne tiden ble det diskutert om prostatakтомi var forbundet med psykiske forandringer. Tandberg mente at denne innvendingen mot operasjonen var atskillig overdrevet. Han hadde ikke merket annet enn glede hos pasientene som var befridd fra urinveisplagene. Hos de aller fleste var seksualevnen uendret etter operasjonen (15, 16), men han måtte medgi at folkekarakteren hos den «robuste, rolige Indherredsbefolkning» spilte en viss rolle.

Fornyeren

Etter seks år i Levanger søkte Tandberg seg bort. Vi finner navnet hans som søker til tre ulike kirurgstillinger på Rikshospitalet i 1917, men det endte med at han ble overlege ved Kristians amts sykehus på Lillehammer. Det vakte sorg i Trøndelag da han sluttet (figur 4) (17).

Til overlæge Tandberg!

Vi sørger naar du reiser bort,
vi vilde gjerne havt dig længer,
thi det er slike mænd vi trænger
i nøds- og smertensnatten sort.
Ja fik vi vælge selv idag
de mænd som vi var nødt at miste,
saa var du blandt de siste
som reise fik fra Trøndelag.

Ti du er ikke læge blot, —
du kan med stemme og med blikke
til dem som lider hjælpen skikke.
Det følger med dig noget godt
og trønderne du godt forstod,
av trønderne du elskes, æres.
Hvorfor skal nu det amputeres,
det som er til vort hjerte god?

Du gaar fra os før middagstid, —
men sykehusets lyse (nye) sale —
og tusin venner de vil tale
om alt dit stræv — om al din flid.
Mottag vor tak — mottag den ros:
Du godt og atter godt utrettet!
Du nød og atter nød har lettet!
Vi sørger, naar du gaar fra os.

O. M.

Figur 4 Dikt publisert da Olaf Tandberg sluttet som overlege ved Innherred sykehus. Faksimile: Nordenfjeldsk Tidende 8.8.1917 via Nasjonalbiblioteket (CC BY-NC-ND) (17). Også på Lillehammer gikk han straks i gang med modernisering av sykehuset, som i 1919 skiftet navn til Opland fylkessykehus. Her var oppgaven større enn i Levanger. Etter en storstilt ombygging sto *det gule bygget* ferdig i 1923 (18).

Tandberg skrev i årsrapporten fra 1924 at man på sykehuset hadde behandlet 1 151 pasienter, at det var foretatt 815 operasjoner, og at gjennomsnittlig liggetid var 34,1 dager. I tillegg til overlegen var det tre assistentleger (18).

På Lillehammer opererte han mange pasienter for magesår. Han var tilhenger av en spesiell metode og hadde inntrykk av at resultatet var tilfredsstillende. Da en av hans elever gjorde en etterundersøkelse av 148 pasienter som var operert ved sykehuset i perioden 1918–30, viste det seg at det «subjektive inntrykk» ikke var til å stole på (19). Over 10 % av alle opererte

hadde vært innlagt på sykehuset for fortsatte plager etter operasjonen. Resultatene var likevel på høyde med de beste, og Tandberg ble rost for sin «vanlige nitide og hurtige teknikk» (19).

Tuberkulosekirurgen

I de første tiårene av 1900-tallet sto Lillehammer-distriktet sentralt i behandlingen av tuberkulose. Området hadde et klima som ble ansett å være gunstig for de «brystsvage». Mange pasienter valgte derfor å bosette seg der. Det ble sagt at det var «tuberkulose i andet hvert hus» (18).

Det ble etablert et samarbeid mellom sykehuset på Lillehammer og tuberkulosesanatoriene i området. Hver uke møttes Tandberg og legene ved sanatoriene, Willie Holmboe (1876–1949) og Carl Mathiesen (1861–1952), for å diskutere mulige operasjonskandidater (18).

Syke mennesker fra hele landet skal ha søkt Tandberg. Endog fra Oslo, «hvor det ikke skulde mangle dyktige kirurger», kom det mange pasienter som ikke ville la seg operere av andre enn ham, også for temmelig uskyldige inngrep. «Ham og bare ham kunne man betro seg til» (20).

Selv om dette var før subspesialiseringens tid, bidro tuberkulosen til at det var lungekirurgi som skulle bli Tandbergs spesialfelt. Mange av operasjonene gikk ut på å få den syke lungen til å klappe sammen ved å fjerne de øverste ribbeina, såkalt torakoplastikk, en metode som var innført i Norge i 1914 (21). Tandberg samlet et stort materiale, og resultatet fra 103 operasjoner i perioden 1920–28 ble publisert (21). Dødeligheten var 8 %. Man måtte regne med at omtrent 10 % døde i tilslutning til operasjonen. Den var derfor forbundet med «en viss engstelse og uhyggefølelse» hos både pasient og operatør (22).

Han konstruerte også et eget instrument, Tandbergs periostavløser, et raspatorium som skulle forhindre pleura- og lungelesjoner, samtidig som løsningen av periost skjedde hurtigere (21).

I 1928 utførte han en operasjon som vakte oppsikt. Hos en pasient med lymfogranulomatose i lungen utførte han en stor partiell reseksjon av øvre lungelapp med godt utfall (23, 24). Et slikt inngrep i én seanse gjennom fri pleurahule skal ha vært enestående i Norden og hadde angivelig få sidestykker i verden (24).

Organisatoren

Arbeidet i Legeforeningen hadde ligget Tandberg fjernt før han i 1926 ble valgt til foreningens visepresident. Det var etter sterkt press at han mottok valget (25). Etter to år som visepresident ble han valgt til president for 1928–30. Etter avgangen var han leder av Norsk kirurgisk forening til sin død. Han deltok ellers ikke i det offentlige liv. Det var først og fremst kliniker han var (25).

I hans presidentperiode var det debatt om det offentlige legevesen, særlig distriktslegenes lønns- og arbeidsvilkår. For å spare inndro myndighetene enkelte distriktslegestillinger, og lønningene ble satt ned. Legeforeningen protesterte. Andre aktuelle saker var rasehygiene og sterilisering. Steriliseringsloven kom i 1934, og problemet med kvakksalverne ble forsøkt løst med kvakksalverloven i 1936 (26).

Provosert abort på sosiale og humanitære indikasjoner var et annet stridstema. Legeforeningen hadde nedsatt en komité som i 1930 kom med en delt innstilling. Mindretallet var konservativt. Saken ble drøftet i Det norske medicinske Selskab året etter. Tandberg viste til sin erfaring fra 20 års arbeid på to større fylkessykehus og støttet Tove

Mohrs (1891–1981) forslag om kvinners selvbestemmelse (27). I Arbeiderbladets minneord het det at Tandbergs innsats i abortsaken var «av veldig betydning». Legeforeningen hadde, skrev avisen, endret standpunkt takket være Tandbergs posisjon innen legestanden (28).

Vitenskapsmannen

Tandbergs faglige bredde kommer godt fram i hans publikasjonsliste. Flere av artiklene hans var kasuistikker: et tilfelle av irreponibel tynntarmsinvaginasjon (1908), et tilfelle av samtidig ekstra- og intrauterin graviditet (1915), fire tilfeller av pneumokokkperitonitt (1916) og en ny senoplastikk ved plattfot (1918).

Til tross for at Tandberg utviste en stor aktivitet, publiserte og refererte, mente hans fetter, kirurgen Nils Backer-Grøndahl (1877–1975), likevel at han ikke leverte mer enn «ganske få bidrag til den norske medisinske litteratur» (29). Det var for eksempel Tandbergs svigersønn, kirurgen Morten Gjessing (1901–81), som samlet og publiserte operasjonsresultatene fra torakoplastikkene (21).

Hvem var han egentlig?

Kildene omtaler Tandberg som livsglad, humorfylt, energisk og handlekraftig. Men vandrehistoriene kan skygge for et mer helhetlig bilde av ham. Da han fylte 50 år, sto det at han «meget nødig stiller sine følelser tilskue» (30). Han var beskjeden og tilbakeholden. Han følte at beundringen han møtte, var nærmest sjenerende (31). Det ville man neppe gjetten når man leser om hans innsatser i idretten og som operatør, sykehusutbygger og organisasjonsmann. Men det kan passe med hans livsmotto: *non videri, sed esse* – 'å være, men ikke synes' (Olaf Tandbergs barnebarn, personlig meddelelse). Det betyr ikke noe hva du synes å være, men hva du er.

Arbeidet slet på ham både fysisk og psykisk. «Kirurgien var ham ikke nogen lett sak» (29). Gikk det dårlig med en pasient, hadde Tandberg ham stadig i tankene og kunne ukalt avlegge ham visitt utenom arbeidstid (20). Dessuten plaget «gikten» ham i alle år. Det hendte han sto bøyd over operasjonsbordet så lenge at han måtte bruke mange timer for å få rettet seg opp igjen (32).

Det fortelles om en mann som drev rovdrift på seg selv. Han tok på seg de byrder som ble lesset på ham (31), og brente sitt lys i begge ender (20). Han arbeidet bestandig, det var alltid noen som trengte hans hjelp. Etter å ha kommet hjem fra sykehuset på ettermiddagen, tok han om kvelden imot pasienter i peisestua i overlegeboligen (18) og dro i sykebesøk.

Han beholdt interessen for friluftsliv, sport, ski og harejakt livet ut (4). Dem han «brød sig om å være sammen med», var gjerne friluftsfolk som ham selv (33).

Døden

Som ung hadde Tandberg pådratt seg en tuberkuløs pleuritt, som blomstret opp under en fjelltur i Jotunheimen i påsken 1931. I mai 1931 måtte han søke om permisjon fra arbeidet. Likevel kunne de vikarierende legene stadig konferere med ham om både medisinske og administrative spørsmål (34), og så sent som våren 1932 laget han budsjettforslag for sykehuset (35).

Sykdommen utviklet seg, og Olaf Tandberg døde i juni 1932, 52 år gammel. Han bukket under for sykdommen som han hadde lagt ned en stor kirurgisk innsats i å bekjempe.

REFERENCES

1. Lærum OD, Stien R, Hem E. «Jeg er norsk lege» – et sitat med eget liv. *Tidsskr Nor Lægeforen* 2013; 133: 2490–2. [PubMed][CrossRef]
2. Overlæge Tandberg en av modellene til Jonas Fjeld. *Gudbrandsdølen* 29.3.1932, s. 2. [Sitert fra intervju i *Morgenbladet* 23.3.1932.]
3. Øvre Richter Frich i byen. *Morgenposten* 12.4.1932.
4. Tandberg E. En slekt: Tanberg–Tandberg. 2. utg. Oslo: Grøndahl, 1938: 105–19.
5. Nakken KO. Fra epilepsikoloni til spesialsykehus. Glimt fra epilepsi-institusjonen ved Solberg gård i Bærum gjennom 100 år. Sandvika: Spesialsykehuset for epilepsi, 2006.
6. I Solbergbakken. *Hoprekorder. Aftenposten* 12.2.1900, s. 2.
7. Skisporten. *Social-Demokraten* 12.2.1900, s. 2.
8. Vaage J, Kristensen T. Holmenkollen: historien og resultatene. *Stabekk: De norske bokklubbene*, 1992: 192–3, 210.
9. Norske Studenters Roklub gjennom 25 aar: 1897–1922. *Kristiania: Cammermeyer*, 1922: 24, 28, 31, 39, 45–6, 182, 187–8, 203, 205.
10. Borchgrevink O. Axel Cappelen in memoriam. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1920; 40: 44–5.
11. Larsen Ø, red. *Norges leger*. Bd. 5. Oslo: Den norske lægeforening, 1996: 348.
12. Söraa G. Innherred sykehus 1843–1979: fra Nordre Trondhjems amts sykehus på Eidesøren til Innherred sykehus i Levanger. *Steinkjer: Nord-Trøndelag fylkeskommune*, 1979: 112–8.
13. Tandberg O. Ombygningen av Indherred sykehus i Nordre Trondhjems amt. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1917; 37: 187–92.
14. Tandberg O. Overlægeposterne ved amtssykehusene. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1916; 36: 583.
15. Tandberg O. Resultatene av 32 prostatektomier ved Indherred sykehus. *Medicinsk Revue* 1915; 32: 345–61.
16. Nordisk kirurgisk forenings møte i Gøteborg [6.–8.7.1916]. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1916; 36: 1114–6.
17. O. M. Til overlæge Tandberg! *Nordenfjeldsk Tidende* 8.8.1917, s. 1.
18. Møller A. *Huset som aldri sover. Sykehuset på Lillehammer gjennom 150 år*. Lillehammer: Thorsrud lokalhistorisk forlag, 2005.
19. Strøm R. Resultater av G.-E.-behandling ved ulcussykdom. *Norsk Magasin for Lægevidenskapen* 1934; 95: 641–9.
20. Laagen 16.6.1932, s. 2.
21. Gjessing MH. Erfaringer om t horacoplastikk ved lungetuberkulose. *Norsk Magasin for Lægevidenskapen* 1928; 89: 885–98, 933–82.
22. Gjessing MH. Den totale torakoplastikk ved lungetuberkulose. *Norsk Magasin for Lægevidenskapen* 1936; 97: 1171–93.
23. Tandberg O. I: Forhandlinger ved Norsk Kirurgisk Forenings årsmøte i Oslo 2.–3.11.1928: 19–21.
24. Holst J. I: Forhandlinger ved Norsk Kirurgisk Forenings årsmøte i Oslo 30.–31.10.1936. *Norsk Magasin for Lægevidenskapen* 1937; 98: 1110–1.
25. Getz B. Lægeforeningens presidenter. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1961; 81: 633–45. [PubMed]
26. Berner JH. *Den norske lægeforening 1886–1936. Festskrift i anledning av foreningens 50 års jubileum*. Oslo: Centraltrykkeriet, 1936: 214–9, 228.
27. Forhandlinger i Det Norske Medisinske Selskap 27.2.1931. *Norsk Magasin for Lægevidenskapen* 1932; 93: 86–8.
28. Overlæge Olaf Tandberg død. *Arbeiderbladet* 16.6.1932, s. 6.
29. N. B.-G. [Nils Backer-Grøndahl] Olav Tandberg. *Medicinsk Revue* 1932; 49: 332–4.
30. 50 aar. *Gudbrandsdølen* 5.8.1929, s. 2.

31. Holst J. Overlæge Olaf Tandberg in memoriam. Norsk Magasin for Lægevidenskapen 1932; 93: 921-3.
 32. Overlæge Olaf Tandberg. Nationen 16.6.1932, s. 1.
 33. Overlæge Olaf Tandberg. Gudbrandsdølen 16.6.1932, s. 3.
 34. Fylkessykehuset. Laagen 1.6.1932, s. 2.
 35. Opland fylkestings forhandlinger i 1932. Lillehammer: Gudbrandsdølen trykkeri, 1932: 191-6.
-

Publisert: 27. juni 2022. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.21.0804

Mottatt 15.11.2021, første revisjon innsendt 18.3.2022, godkjent 3.5.2022.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2023. Lastet ned fra tidsskriftet.no 3. januar 2023.